

Fogódzók és mögöttesek Ézsiás Erzsébet: Fecskekód (Gyurkovics Tibor verseinek keletkezéstörténete) Papiszusz Book Könyvkiadó, Bp., 2006.

Nagy fába vágta fejszóját Ézsiás Erzsébet rávéve Gyurkovics Tibort arra, hogy állítsanak egybe könyvet ötven verse keletkezéstörténetéről. Állításomat két személyes példával szeretném alátámasztani. Első lírakötetem kijötté után – harminchat éve – bent jártam az akkori Kortársban a kiváló Török Endrénél, ki a versrovatot szerkesztette. Kérdeztem, mit szólna hozzá, ha legközelebb közlésre ajánlott strófaimhoz jegyzetfélélet mellékelnék arról, milyen körülmények hatására születtek. Lebeszél róla; a műnek egy szál magában kell helytállnia, ergo kezdeményezésem magánügy, az utólagos toldozgatás nem tudna semmit hozzátenni suta ötletem révén az új terméshez.

Hasonló gyökerű versmagyarázó ajánlatommal akkor se jártam sokkal jobban, amikor az Élet és Irodalomnál letaglózott olvasója lehettem Bella István egyik remekléseinek. (*Tudsz-e még világot?*) Javasolom, beszéljünk interjú-formában arról, miféle késztetések hozták benne létre azt a komplex csodát, amit azóta ez az alkotás sokaknak jelent. Nemrég elhunyt kollégám zavartan megköszönte a torkát. Közölte, hogy este tíztől körülbelül háromnegyed egyig írt, aztán elálmosodott, lefeküdt, felkeltén pedig kijavította a pontok, vesszők stb. hiányát.

Amikor tehát Ézsiás Erzsébet megállapodott a hetvenötödik évéhez közeledő Gyurkovicssal a par lui même célzatú „összemeselésekben”, erősen bízhatott benne, hogy társalgásaik és konfabulációik eredménye mások számára is érdekfeszítő lesz. Beszélgetőpartnere (faggatottja) magában színesen-dinamikusan okos, páratlanul lendületes előadó. Ezen felül (lásd előd-költőkkel foglalkozó, versközelen tartózkodó tévéműsorait) nemcsak jól méltat, hanem életszerűen hozza közel magát, a költészetet az olvasó-nézőhöz is. Sosem elemez szárazon, boncolgat tudákosan, hanem megvilágosító párhuzamokat fedez fel az írók életrajzával, személyiségével – és ugye, pszichológussal van dolgunk – determináltságával, sors-alakulásának fordulataival.

Megnyerően állhatatos szerzőnők mindezekén túl azzal a pozitív hendikeppel bírhatta rá választott alanyát a saját versei körüli interpretációra, hogy ő maga jó pár éve már írt egy könyvet Gyurkovics Tiborról, így részéről sem hiányoznak a közös vállalkozást ígéretessé tévő, tartalmas előzmények.

A rábeszélést követő egyezés után nyilván a körüljárandó, „megzenésítendő” versek kiszemelése követ-

kezhetett. A válogatás döntnöke vélhetően Gyurkovics volt. Olyan munkát, amiről nem jött volna össze magas mondandója, bizonyosan nem engedett beletenni a gyűjteménybe. Viszont annál, hogy milyen ízlést tükröz még az anyag, érdemesnek tartom tünödni egy keveset.

Miután birtokomban van a költőnek egy kitűnően szerkesztett előbbi kötete, a *Halló, Krisztus*, megint végigszántottam rajta. Ha magamfajára bízta volna a beszuszakolást az ötvenes keretbe, vajon mire jutottam volna a feladattal én? A hozadék elég különös lett. A szóban forgó *Fecskekódból* bizony a fogamat szíva hagytam volna ki két-három verset. Ugyanakkor a *Halló, Krisztusban* tucatnyi nem tucat számba menő költeményt találtam ismét. Bennmaradásukért bizonytalán érveltem-harcoltam volna rostáláskor.

Így például a *Hévége* triviálist és fennkölséget ötvöző egységessége, a *De jó* mélylélektant érintő feltételes vallomása (a „szerencsére” meg nem született fiúgyerekekről) vagy a pompás vígdrámai monológyszerű *Öreg fodrász dala* egyaránt emlékezetes, sokatmondó teljesítmények. A *Humor* (s benne a „mi mindig azon vihogunk, hogy életben-e maradjunk) magyarságunkra alapvető megfigyelés sorozata, az egészen örületes (engem az indulatban boldogult prózaíró Rákosy Gergelyre gondoltató) *Autószerelem* pedig költőnk egyik jellemző tulajdonságát, bevaduló groteszk iránti hajlamát sűríti szemléletessé. Mostani kihagyásukat talán az indokolja, hogy költészetünkben kiveszöben van annak a megszö iróniának a divatja, amely a játékossághoz a félelmetességet társítja, (s ami tiltakozást vált ki a disszonanciát nem értékelő műélvetegekben, intranszigenőbb kritikusokban).

Ézsiásék helyében én esetleg még *A vers* című aforizmacsokrot is beiktattam volna a Fecskekódba. Azért, mert bővebben összefoglalja a lírikus közelítéseit, nézeteit, spekulációit a versírásról. Jóllehet aláírom: némelyik nem elég frappáns; kiagyaltsággal vádolható. (Pl.: „a vers égi akupunktúra, mely minden pontot érint. Csak minket szúrnak, és nem mi szúrunk.”)

Mielőtt rátérnék a *Fecskekód* kissé részletesebb bemutatására, élnék még egy előzetes – helyeslő – megjegyzéssel. Aki „szakmázást” remél a kiegészítő vallomásoktól, értelmezésekről és eszmélkedésektől, az csalódik. Módszerre, struktúrára, mesterség-fogásokra, poétikai szűrőzésre vajmi kevés szó vesztegetődik az egyes szám első személyűnek meghagyott morfondírozásokban.

Ami a könyv szerkesztését illeti, az alaposan átgondolt, ugyanakkor nem túlszabályozott. Eligazodást segítő találmány, hogy a beszédanyagot képező egyes versek címe a hozzájuk illő szöveg felett (a verzón) van elhelyezve, míg a rektón átmenet nélkül következik az első sor, s a többi. Tudatnom kell még, hogy a szép kiállítású, egyszersmind érdemi fülszövegekkel ellátott kötet *lázán* tematikus elrendezésű.

A felütést mindig a vers létrejöttének taglalása adja meg. Utána értesülünk arról, hogy zömmel milyen fazonú és típusú műveket szeret írni Gyurkovics. (Festészetileg megragadhatókat, mondja, mert a képet a gondolatnál fontosabbnak ítéli.) Gyerekkorát, vallásos nevelését, szülei családját idézi körülbelül nyolc szemelvény; szerelmeit kétszer annyi, majd saját népes családjára jut – közvetlenül-közvetve – hat-hét. Festményekhez írott, híres alkalmazott műveiből három szép mutatványt találunk. Társadalmi szempontú vagy magyarságverseiből, honfélto rapszódiaiból sincs kevés. Takarékosabban dokumentált közérzet-lírája. Végül mélyre hatolás tekintetében rendkívül erős a kötetzáró öt verse.

Az előszó szerint a kiegészítések választ adnak mind „az ihlet természetrajzára”, mind a „konkrét keletkezéstörténetre.” Ehhez képest meglepő az egyik indító megállapítás: „Az ember nem tudja, mi a vers.” Ettől leomozódunk. Úgy érezzük, jogos kíváncsiságunkat az elsőrendű illetékes fumigálja, hártja. Aztán persze kiviláglik: részint enyhén provokál bennünket, részint megfedd sznobisztikus oktondiságunkért. A következő fél mondatban ugyanis már bevezet saját kutakodásainak folyamatába. Érzékelteti, hogy az eredetre, origóra vonatkozó kérdésfeltételek csak általában nem megválaszolhatóak. Válaszkísérletekkel azonban valamit igenis lehet rájuk felelni. Ezek összességükben segítenek a Gyurkovics-vers mibenlétéről és minőségéről gondolkodóknak az adott példák nélkül különben megfoghatatlan szellemi dolgokhoz hozzáférközniük.

A kezdeti kitérés után jönnek rögtön azok a karát-súlyú megfogalmazások, melyek az agyi emlékezet raktárában vagy kaptárában meglapul és duruzsoló képekről beszélnek. Kiáramlásuk alkalmával az alkotás „mint olyan” nem csupán tökéletes mű lesz, hanem az alkotó maga. A lekötelen őszinte, takargatások nélküli költő azt se hallgatja el, hogy az ihlet pillanatában *öngyógyítás* történik(!), ami viszont másokra – kongenialitás fennforgásakor – szintén gyógyítólag, termékenyítően, élesztőleg hat, s mindkét fél létezését fönnmarasztásként garantálja. Rámutatva személyére elárulja, hogy robbanékonyságát édesanyjától örökölte. E nélkül az ösztönzés nélkül nem költő lenne, hanem orvos. Azaz polgári pályáján is az emberek gyógyításával foglalkozna, bólint rá az idáig gyakorlatot szerzett, értelmes olvasó.

Ugyanebbe a fogalomkörbe tartozik Gyurkovics Tibornak az az öncsúfoló kijelentése, hogy neki meg Gyurkovics Tibor a betegsége. Őt kell elviselnie és folyamatosan diagnosztizálnia művészi formációkban.

A költészetének minimum harmadát kitevő szerelmes versek abszolút főszereplője sem lehet más, mint ő, aki védtelen a szerelem nevű kórtól, s rendszerint több nő vermébe esett-zuhant bele. Az erről mondottak – mondanunk sem

kell – ennek a versvilágnak igen vonzó állomásai és egységei. Attól, hogy immár mögöttesük se marad rejtve, csak még plasztikusabbakká válnak a megverselt, megódázott, megénekelt alakok. Nem szegényedik az őket körülengő intimitás kellemős atmoszférája sem. Velük kapcsolatban bizonyosodik be egyébként az a régebbi sejtésünk, hogy a jellegzetes Gyurkovics-féle viharzónás magatartás e téren hajaz leginkább a Szabó Lőrincére. (V.ö.: „el kell, hogy bírja a vállad / mindent, amit szeretek” – *Semmiért egészen.*)

A bensőséges, lelkifurdalós családszeretetre, a nemzetféltesre egyaránt találunk eklatáns példákat és képzetársításokat a semmit el-nem-hallgatás nemes művelésébe mind jobban belelendülő páros elővezetésében. Innen néha mintha hiányoznának Ézsiás Erzsébet közbevető-továbbvivő tapintatos kérdései. Kissé sajnáljuk, hogy ily szerényen hátravonul, s nem vállalja a csökönyösen tudni vágyó közönség feltételes reakcióinak imitált képviselőt.

Az írónak arra a kurta információjára sem kér folytatást, miszerint ő hisz abban, hogy „úgy rögzül a vers a fogantatás pillanatában, ahogy kell”, amihez a nála tétovázóbb, kínlódozóbb – akár óriásibb – alkotóknak lenne vagy volt egy-két tiltakozó vagy óvatosan kétkedő szava. A „fejbenírás” mesterségéről vagy technikájáról is szívesen hallottunk-olvastunk volna izgalmas útmutatásokat. (Lásd erre az állítólag így született *Retúr* telibe találó, mégis rafináltan árnyaltos finomságait.)

Alkotáslelektanilag – mint jeleztem – a kötet utolsó öt darabja rejt magában szerintem a Gyurkovicsra globálisan érvényes, összegező tanulságokat. Itt tűnik ki, hogy sugallatokra hallgat, nem csak látomásai, hallomásai is vannak. Verseiben uralkodnak a szinesztéziás átmenetek, motívumok. Létrejöttüket az ő „rettenetes, vakító racionalitása” mellett vagy ellenére kegyelemnek tekinti. Egyetértőleg hivatkozik Kosztolányira, aki köztudottan akkor is írt volna verset, ha neki kellett volna érte fizetnie.

Az együtt munkálkodók nem mindenütt tüntetik fel a művek keletkezésének dátumát. Úgy tetszik, ezt pepecselő precízkedésnek tartották, hiszen a lírai életműben tényleg nem mutatható ki „fejlődés” vagy minőségi változás az évtizedek hosszú sora alatt. Tekintve a téma horderejét, mégis hangsúlyosan szerepeltetnek *korai és késői* halálverset, illetve Istenhez fohászoló, több évtizedes könyörgést, amely elegánsan lekerekíti az életutat rondószerűen kifuttató, áhítatos eszmélkedések végét.

A rettegés a múltástól, az állandó cselekvésre űző halálfélelem s a hitért való könyörgés megrendítő kódája ennek a rendhagyó kötetnek. Az érzelmmel teli hozzáfűzések akarva-akaratlanul itt-ott majdnem drámaibb benyomást gyakorolnak ránk, mint maguk, a feltartóztatlanul zúduló emlékezetes versek.

Iszlai Zoltán